

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«Формування розуміння та використання прийменників у
дошкільників із загальним недорозвитком мовлення»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи soL1-M24z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
Спеціальності А6 Спеціальна освіта
спеціалізації А6.01 Спеціальна освіта. Логопедія
Анастасія СЕНИК

Керівник:
Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
Оксана ДМІТРІЄВА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Зміст

Вступ	3
Розділ I. Теоретичні основи розуміння та використання прийменників дошкільниками з нормотиповим та загальним недорозвитком мовлення	
1.1. Розвиток розуміння та використання прийменників дошкільниками в онтогенезі.....	7
1.2. Розуміння та використання прийменників дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення III рівня.....	13
1.3. Огляд змістового наповнення логопедичної роботи з формування навичок розуміння та використання прийменників у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня.....	17
Висновки до розділу	24
Розділ II. Опис методики та змісту констатувальної та формувальної частини експериментального дослідження	
2.1 Мета, завдання та зміст констатувальної частини експериментального дослідження розуміння та використання прийменників старшими дошкільниками із III рівнем загального недорозвитку мовлення.....	28
2.2. Аналіз результатів констатувальної частини дослідження.....	36
2.3. Завдання, зміст та організація формування розуміння та використання прийменників старшими дошкільниками із III рівнем загального недорозвитку мовлення.....	41
Висновки до розділу	65
Висновки	67
Список використаних джерел	70

Вступ

Актуальність дослідження. Дошкільне дитинство є основним етапом у формуванні фонетичних, граматичних і лексичних навичок мовлення, що становить значне досягнення цього періоду. Саме в цей час дитина оволодіває рідною мовою як засобом пізнання і спілкування.

Дошкільний вік особливо сприятливий для мовленнєвого розвитку: до 5 років дитина засвоює звукову систему рідної мови і розуміє звуковий склад слів; до 4,5 років оволодіває основними граматичними формами та відмінковими закінченнями; з 5 років починає опановувати монологічне мовлення.

У Базовому компоненті дошкільної освіти окреслено знання, вміння та навички, які має набути дитина в рамках освітньої лінії «Мовлення дитини», з урахуванням компетентнісного підходу. Це вимагає від педагогів і логопедів пошуку нових форм, методів і технологій розвитку мовлення для підвищення ефективності освітнього процесу.

Світові і вітчизняні джерела вказують на збільшення числа дітей з порушеннями мовлення щороку. Це підкреслює актуальність пошуку нових шляхів корекційної допомоги дітям з такими порушеннями. Логопедична та психологічна теорія разом із практикою мають завдання коригувати і розвивати мовленнєві процеси у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення, оскільки при цьому виникають складнощі у засвоєнні мовних одиниць і правил їх функціонування.

Діти із загальним недорозвитком мовлення потребують всебічної корекційної підтримки, адже розвиток лексико-граматичної системи є необхідним для їх мовленнєвого та психологічного зростання. Мова і мовлення відіграють провідну роль у розвитку мислення, плануванні і організації діяльності дитини, а також у її самоорганізації поведінки та формуванні соціальних зв'язків.

Проблеми у формуванні просторового орієнтування пов'язані з особливостями психофізичного розвитку, такими як недорозвиток

сприймання, предметної діяльності та мовлення. Діти із загальним недорозвитком мовлення відстають від своїх однолітків з нормотиповим розвитком у засвоєнні лексико-граматичної складової мовленнєвої діяльності. Їх мовлення має дисгармонійний розвиток морфологічних і синтаксичних складових, загального мовно-семантичного компонента, та перекручену цілісність як усного, так і писемного мовлення.

Засвоєння відмінкової парадигми супроводжується постійними помилками у використанні прийменникових конструкцій через недостатню сформованість зорово-просторових функцій та операцій. Характерною особливістю мовленнєвих труднощів у дітей із загальним недорозвитком мовлення є складність у визначенні просторових відносин за допомогою прийменників, а також розумінні просторових прийменників-антонімів.

Недостатня кількість досліджень стосовно навчання правильному використанню та розумінню прийменників визначила вибір теми для подальших наукових пошуків.

Дослідженням різних симптомокомплексів у дітей із ЗНМ дошкільного віку займалися: Н. Базима, Н. Гаврилова, С. Конопляста, В. Кондратенко, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Мілевська, Ю. Пінчук, Н. Савінова, Н. Пахомова, О. Ромась, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.

Мета дослідження: обґрунтувати ефективні прийоми формування навичок розуміння та використання прийменників дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Об'єкт дослідження: розуміння та використання прийменників дошкільниками.

Предмет дослідження: прийоми формування розуміння та використання прийменників дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Гіпотеза дослідження: дошкільники із загальним недорозвитком мовлення мають труднощі розуміння та використання прийменників, що потребує відповідної обгрунтованої корекційно-розвивальної роботи.

Завдання дослідження:

1. Вивчити психолого-педагогічну та логопедичну літературу з проблематики дослідження.
2. Виявити особливості розуміння та використання прийменників дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.
3. Обгрунтувати та реалізувати прийоми роботи з формування навичок розуміння та використання прийменників дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення III рівня.
4. Описати висновки проведеного дослідження.

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз психологічної, педагогічної, логопедичної літератури;
- проведення констатувального та формувального експериментів;
- якісний аналіз отриманих даних;
- наукового узагальнення результатів.

Елементи наукової новизни полягають в тому, що дослідження дозволило уточнити ефективність впливу ігрових прийомів роботи з формування навичок розуміння та використання прийменників дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення III рівня у системі комплексної корекційно-розвивальної логопедичної роботи.

Практичне значення отриманих результатів: обумовлене можливістю використання практичного матеріалу дослідження для корекції та розвитку лексико-граматичної сторони мовлення логопедами та батьками дітей із загальним недорозвитком мовлення.

База дослідження: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами №17 «Паросток», м. Чернівці.

Структура роботи: вступ, два розділи та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел.

Розділ I

Теоретичні основи розуміння та використання прийменників дошкільниками з нормотиповим та загальним недорозвитком мовлення

1.1. Розвиток розуміння та використання прийменників дошкільниками в онтогенезі.

Прийменник виступає як службова частина мови, що регулює синтаксичну залежність іменників і предметно-особових займенників від інших слів у словосполученнях та реченнях.

В українській мові прийменники відіграють роль уточнення та доповнення значення непрямих відмінків. Наприклад, прийменники "на", "за", "під" допомагають конкретизувати кінцеву точку руху стосовно предмета: "лежить на коробці", "за коробкою", "під коробкою". Вони тісно пов'язані із відмінковими формами і не функціонують окремо [13].

У ранніх українських граматичних підручниках прийменники розташовувалися поряд із іменниками, займенниками, прислівниками та іншими самостійними частинами мови. Сучасна лінгвістика класифікує їх як службові частини мови через функціональну специфіку та їх неспроможність існувати окремо як самостійні члени речення [40].

Прийменники мають ключову організуючу роль у мовній структурі [13].

Їх класифікація базується на морфологічному та історичному принципах. Залежно від морфологічного складу, вони поділяються на прості, односкладові й багатоскладові; історична класифікація враховує їх походження з різних частин мови [23].

Більшість українських прийменників мають багатозначні характеристики. Один і той самий прийменник може передавати різні значення в залежності від конструкції, в якій він використовується.

Дослідження мовленнєвого розвитку дітей демонструють, що з віком у мовленні з'являється велика кількість прийменників, які поєднуються із непрямыми відмінками.

Так, шестирічна дитина з нормотиповим мовленням вже активно застосовує 20-25 прийменників. У її мовленні є прийменники, що виражають просторові, часові, способові, цільові відносини спільності та належності, однак найбільше уваги приділяється саме просторовим конструкціям [13].

При нормальному мовленнєвому розвитку можна спостерігати чіткі етапи формування словникового запасу прийменників [3]:

- 1 рік 10 місяців – 2 роки: прийменник для позначення місця зазвичай пропускається ("поклади м'яч стіл").

- 2 роки 2 місяці – 2 роки 4 місяці: прийменник для позначення особи, до якої спрямований рух, може бути пропущений ("йди мамі"), як і прийменник зі значенням місця ("лежать сумці").

- 2 роки 4 місяці – 2 роки 6 місяців: часто пропускається прийменник, що означає спільність [7].

Прийменники відіграють важливу роль у формуванні мовленнєвих зв'язків, сприяючи розкриттю відносин між об'єктами реального світу та забезпечуючи синтаксичну організацію речень. Вікові етапи опанування прийменників демонструють поступовий розвиток мовленнєвої системи дитини.

У віці 2 роки 6 місяців до 2 років 8 місяців спостерігається пропуск прийменників, що вказують мету. У період від 2 років 8 місяців до 2 років 10 місяців діти починають опановувати прийменники, які позначають місце (зокрема, у, в). До віку 2 роки 10 місяців – 3 роки відбувається активне використання різноманітних прийменників просторового значення: в, на (наприклад, "на столі"), у, з, від, під (наприклад, "під стіл"), а також прийменника про для позначення об'єкта розмови.

На цьому етапі також формуються конструкції з прийменниками, що позначають:

- рух до певної особи;
- спільність дії ("з мамою");
- мету;
- належність;
- відсутність або позбавлення ("без");
- час;
- дотик до частини предмета;
- подолання простору чи предмета ("через річку");
- вказівку на матеріал;
- інтереси кого-небудь ("для мами") [42].

У період від 3 до 4 років з'являються прийменники для вираження межі ("до лісу"). Зі зростанням когнітивних можливостей кількість прийменників збільшується, що свідчить про глибше розуміння дитиною зв'язків між об'єктами і явищами.

Дослідники, зокрема С. Волкова та Н. Клочек, зазначають, що прийменники з'являються у мовленні дитини лише після опанування основних самостійних частин мови. Саме цьому процесу передують етапи, коли зв'язки між словами виражаються виключно за допомогою флексій. Спершу засвоюються прийменники у їх основному значенні – для позначення просторових відносин. З розвитком мовлення їх семантичне значення деталізується, а функціональний діапазон розширюється, включаючи позначення часу, мети, причини тощо [5].

Особливістю є те, що на певному етапі прийменники можуть пропускатися у мовленні дитини за умов правильного використання відповідного непрямого відмінка. Однак це зазвичай не викликає труднощів у розумінні смислу висловлювання [13].

З часом вдосконалюється використання простих прийменників: нові граматичні форми спочатку дублюють функції існуючих конструкцій. Лише після цього нові прийменникові форми набувають нових значень. Загалом, розширення репертуару прийменників корелює із збагаченням дитячого досвіду та формуванням уявлень про світ. Завдяки цьому поглиблюється розуміння зв'язків і відносин між об'єктами навколишньої дійсності [1].

Узагальнені аспекти розвитку мовлення у дітей широко висвітлені у працях А. Богуш. У віці 2 роки 6 місяців діти починають розуміти значення прийменників у звичних та конкретних ситуаціях. До 4 років вони вже здатні осмислювати їх значення поза межами конкретного контексту. Діти з нормотиповим мовленнєвим розвитком інтуїтивно сприймають прийменники як маркери просторових взаємодій. З двадцяти прийменників, що найчастіше зустрічаються у дитячому мовленні, активно використовуються чотири: "в", "на", "з" та "під". Прийменники, які вказують на точне місцезнаходження чи напрям руху (наприклад, "над", "між", "через", "до"), зустрічаються рідше. Такі прийменники, як "біля", "перед", "навколо", "про", взагалі використовуються рідко [4].

На думку Л. Федорович, дітям варто знайомитися з усіма прийменниками чи хоча б з більшістю з них, включаючи ті, що характерні для книжкових стилів мовлення. Наприклад, поряд зі словами нейтрального стилю слід навчати дітей використовувати книжкові форми прийменників, такі як "внаслідок" чи "задля". Проблема полягає в тому, як показати дитині ці прийменники у текстах, що відповідають їх граматичним формам [44].

Г. Горох зазначає, що діти без спеціального навчання здатні практично оперувати прийменниками, однак їм складно абстрагувати їх значення або співвідносити звукову та буквено-граматичну структуру. Тобто діти усвідомлюють прийменники нечітко та не завжди можуть виділити їх як самостійний граматичний елемент. При цьому значення прийменника

проявляється лише у поєднанні з відмінковою формою слова чи предмета. Прийменник не існує у відриві: його значення залежить від того слова, з яким він взаємодіє, що ускладнює процес його абстрагування [13].

Просторові прийменники, які описують розташування об'єктів один щодо одного або тіла (наприклад, "в", "над", "під", "за", "перед"), з'являються у мовленні дітей пізніше за такі поняття, як "верх", "низ", "близько" чи "далеко". Цей етап розвитку мовлення є складним і формується найпізніше, адже базується на первинних просторових уявленнях і безпосередньо впливає на когнітивний розвиток дитини.

Здатність розуміти просторові взаємозв'язки – одна з ключових складових психічного розвитку, яка зазвичай формується до 6-7 років. Таким чином, до 3-4 років діти вже мають вміти правильно використовувати прості прийменники, такі як "у", "на", "під", "с", "з", "до", "за" та "після". У віці 6-7 років до цього списку додаються прийменники: "над", "навколо", "зі", "між", "перед", "через", а також складніші форми прийменників. Однак навіть у шість років діти у своїх розповідях можуть допускати неточності у використанні прийменників [13].

У процесі аналізу поточних програм виховання і навчання дітей дошкільного віку виявлено, що у більшості з них визначено завдання з використання прийменників, проте у деяких таких завдань немає. Засвоєння граматичної будови мови дітьми дошкільного віку завершується на сьомому році життя. Недостатня увага до формування граматично правильного мовлення, особливо щодо прийменників, негативно впливає на культуру мовленнєвого спілкування дітей.

Теоретичні дослідження виявили типові граматичні помилки у використанні прийменників дітьми старшого дошкільного віку, такі як:

- неправильний порядок слів у реченнях;
- відсутність диференціації між значеннями місця та напрямку;

- неправильні семантичні заміни просторових прийменників "через", "крізь";
- заміна прийменників "протягом", "упродовж" виразами "цілий день", "увесь день" [29]. Основними причинами цих помилок є складність і багатогранність значень прийменників, недостатня розробка методичних систем для збагачення мовлення дітей прийменниками та бідність мовлення дорослих.

Виявлено, що засвоєння прийменників дітьми проходить конкретні етапи: збагачення і уточнення знань про прийменники та їх функції; активізація використання прийменників у спеціальних заняттях; формування поняття прийменників як "слова-помічника" та усвідомлення їх ролі у реченні; закріплення набутих знань і навичок у спонтанному мовленні.

Дослідження показало певні закономірності засвоєння прийменників:

- швидкість і якість засвоєння залежать від рівня розуміння семантичних функцій прийменників (просторових, темпоральних та логічних);
- мовленнєва активність і граматична правильність залежать від знання граматичних зв'язків, утворених прийменниками;
- темпи засвоєння граматичних навичок залежать від поступового введення прийменників відповідно до частотного принципу використання та розуміння мовних значень [38].

1.2. Розуміння та використання прийменників дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення прийменники з'являються значно пізніше, ніж у їх однолітків із нормотиповим розвитком.

Загальний недорозвиток мовлення є комплексним порушенням, при якому відбувається затримка формування всіх компонентів мовленнєвої

системи, таких як звуковий, лексичний, граматичний аспекти та зв'язне мовлення, за умови нормального слуху і збереженого інтелекту [25].

Цей стан може мати різні рівні вираженості, саме тому виділяють три основні ступені загального недорозвитку мовлення.

На першому рівні загального недорозвитку спостерігається майже повна або цілковита відсутність словесних засобів спілкування. Діти цього рівня не розуміють і не використовують прийменники – вони взагалі відсутні у їх мовленні.

На другому рівні загального недорозвитку мовлення вже можуть з'являтися прості прийменники або їх спрощені варіанти («тидит а ці» – «сидить на стільці», «ать а той» – «лежать на столі»), тоді як складні прийменники у мовленні все ще відсутні.

Третій рівень характеризується формуванням розгорнутих фраз, які, однак, супроводжуються лексико-граматичними та фонетико-фонематичними порушеннями. Для цього рівня типовими є значні труднощі у використанні навіть простих прийменників, а складні прийменники діти опановують із великими труднощами [52].

Приклади помилок у використанні прийменників у дітей із недорозвитком мовлення третього рівня включають такі конструкції: «від відра» (замість «вилити з відра»), «за клейонку» (замість «сховати під клейонку»), «з ножиком», «з м'ячиком» (у значенні «різати ножем», «грати м'ячем»), тобто прийменник у цих випадках вказує на спільність із предметом, а не передає потрібну ситуацію чи дію [52].

Досліджуючи рівень розуміння просторових прийменників, було виявлено найбільші труднощі у визначенні просторових співвідношень із використанням прийменників: під, за, навколо, над. Також дітям важко розпізнавати прийменники-антоніми за сюжетними картинками, наприклад: через-крізь, над-під, від-до, за-перед. Ці дані свідчать про низький рівень

розвитку оптико-просторового мислення у дітей із загальним недорозвитком мовлення третього рівня [42].

Наприклад, два словосполучення – «поклади книгу на стіл» і «поклади книгу в стіл» – для дітей із загальним недорозвитком мовлення несуть однакове значення в результаті некоректного сприйняття прийменника. При його вимові він часто редукується і не звучить явно, що призводить до однакової інтерпретації обох інструкцій. Окрім того, діти плутають флексії та прийменники у висловлюваннях, оскільки синхронне сприйняття граматичного значення через прийменник, лексичну основу і флексію є для них недоступним [42].

Зазвичай дитина спрощує комбінацію з трьох елементів, віддаючи перевагу лексичній основі слова як найбільш конкретній та розповсюдженій одиниці мови, поєднуючи її з аморфним елементом, що є в активному словнику. На місці прийменників часто вимовляються голосні: [a], [y], [i]. Таке використання голосних замість прийменника частково пояснюється мовленнєвими можливостями дітей, які опускають приголосний звук прийменника і залишають лише його "вокальну" частину: "а" замість "на", "і" замість "зі", "о" замість "до".

Проте частіше на місці прийменника виступає аморфний елемент, спільний для багатьох прийменникових конструкцій, де дитина ніби резервує місце для майбутнього допоміжного слова-прийменника, який згодом має розвинутися: "акенні" ("з кишені"), "ації" ("на стільці"), "аафі" ("у шафі").

У дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня є період, коли всі прийменники відсутні. У майбутньому вони виникають за умов недостатньо розвиненої здатності керувати дієсловами [52].

Важче за все діти засвоюють значення прийменників, що виражають мету, час і ставлення до об'єктів. Це призводить до того, що діти то пропускають прийменник, то використовують його неправильно. Наприклад,

прийменник "в" може бути засвоєний у значенні "всередині" (в ящику, в кишені тощо), проте дитина може сказати: "Хочу грати хованки", оскільки це значення ще не засвоєне в іншому контексті. Тобто структура речення залишається сталою, але морфологічні засоби зв'язку між словами відсутні [42].

Потрібно зауважити, що при загальному недорозвитку мовлення III рівня виникає необхідність використовувати прийменники, і діти часто здійснюють наполегливі спроби знайти правильне застосування того чи іншого прийменника, наприклад: "Я взяв книжку у ... в ... з шафи". У активному мовленні правильно використовуються лише прості і раніше добре засвоєні прийменники: в, на, під.

Використання прийменників із просторовим значенням стає значною складністю для дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Найпоширеніші помилки включають:

1. Пропуск прийменника (наприклад, "рибки плавають акваріумі").

2. Заміна необхідного прийменника:

- аморфними прийменниками, тобто найчастіше голосними звуками при правильному оформленні конструкції: а столом (за столом);

- семантично близьким прийменником зі значенням місця та напрямку (на - в, з - від, біля - в, до - на);

- семантично далеким прийменником із значенням місця: (над - в, за - під);

- на просторове порівняння (наприклад: "собака стрибає зверху") [52].

Такі заміни та змішування свідчать про недостатню диференціацію у сприйнятті прийменників. З'являються змішування у використанні: під - над, в - під. Дошкільнята з порушеннями мовлення стикаються з труднощами у засвоєнні складних прийменників (з-під, через, між), що пояснюється обмеженим спілкуванням та затримкам у розвитку пізнавальної діяльності.

Звідси виникають помилки: "Лампа висить на столі". Рівень автоматизації мовленнєвих навичок низький [8].

При складанні розповідей на основі малюнків, дітям необхідні як словесні, так і візуальні підказки, особливо для пояснення просторового розташування героїв та предметів.

За Л. Трофименко процес розповіді супроводжується тривалими паузами між синтагмами чи короткими фразами. Рівень самостійності у вільних висловлюваннях недостатній: діти часто потребують допомоги дорослих та смислових підказок, і їх розповіді можуть бути фрагментарними. Зазвичай, діти намагаються з допомогою прийменників передати просторові відносини, тоді як часові, причинні чи супровідні відносини виражають значно рідше [13].

Особлива рідке використання характерне для прийменників, що описують не лише відносини, а й обставини чи спосіб дії (наприклад, "близько", "між", "через", "крізь" та інші).

У педагогічній літературі виділено типові граматичні помилки у засвоєнні прийменників дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення:

- пропуски або заміна прийменників;
- заміна однієї прийменниково-відмінкової конструкції іншою;
- неправильне використання відмінкових закінчень іменників з прийменниками;
- некоректне поєднання прийменників із відмінковими закінченнями;
- використання речень з неправильним порядком слів та службових частин мови;
- семантичні заміни просторових прийменників.

За Ю. Рібцун такі помилки часто виникають через труднощі в орієнтації у просторі, семантичну багатоплановість прийменників, що не завжди

зрозумілі дітям, відсутність чіткої методичної системи для збагачення мовлення прийменниками та обмежений запас відповідних слів у мовленні дорослих як взірця [29].

Отже, помилки при використанні прийменників у дітей із загальним недорозвитком мовлення на третьому рівні є численними та специфічними, що свідчить про низький рівень розвитку граматичних засобів мовлення.

1.3. Огляд змістового наповнення логопедичної роботи з формування навичок розуміння та використання прийменників у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Згідно з дослідженнями Ю. Рібцун, діти із загальним недорозвитком мовлення III рівня, що мають обмежений лексичний запас і не усвідомлюють значень деяких простих слів, стикаються зі значними труднощами у розумінні та використанні слів з абстрактними значеннями, такими як прийменники.

Для дитини, чий словниковий запас ще не охоплює назви багатьох навколишніх предметів і явищ, ці службові слова позбавлені предметного змісту і не виконують самостійної функції. Під час відповідної роботи розширюється пізнавальна діяльність дітей, покращуються мовленнєві вміння та поповнюється словниковий запас. На цьому етапі доцільним є опрацювання прийменників, зокрема їх правильне використання у реченні [29].

В. Тарасун підкреслює важливість цього, оскільки помилки у використанні прийменників або їх відсутність більш поширені серед дітей з загальним недорозвитком мовлення порівняно з іншими видами аграматизмів [36].

Л. Трофименко також відзначає труднощі у використанні прийменників як один з типів аграматизмів [42].

Процес логопедичної роботи з формування правильного розуміння та використання прийменників у дітей із недорозвиненим мовленням передбачає дотримання кількох ключових принципів:

- Принцип максимального залучення функціональних систем і різноманітних аналізаторів: аналіз просторових відносин здійснюється за допомогою зорового та рухового аналізаторів, а отже, у осмисленні просторових відносин дошкільниками значну роль відіграють наочні матеріали.

- Принцип наочності, відомий як «золоте правило» дидактики. Формування в дітей справжніх та достовірних знань потребує використання особистих спостережень і чуттєвої наочності. Дослідження свідчать, що ілюстративний супровід матеріалу, що вивчається, суттєво підвищує рівень засвоєння: ефективність суто слухового сприйняття інформації складає 15%, зорового – 25%, тоді як їх комбіноване використання підвищує цей показник до 65%. Наочність забезпечує процес переходу від чуттєвого до логічного мислення, від конкретного до абстрактного.

На початковому етапі розвитку дитина більше оперує образами, ніж поняттями, тому наукові поняття та закономірності краще засвоюються при підкріпленні конкретними фактами через порівняння та аналоги. Наочність у навчанні включає використання різноманітних ілюстрацій, демонстрацій, лабораторних практик, а також яскравих прикладів і реальних фактів. Особливе місце займають наочні посібники, слайди, карти та схеми. Реалізація принципу наочності залежить від якості дидактичних матеріалів та технічних засобів, майстерності у їх використанні, умов створених в освітніх закладах, якості виготовлення засобів наочності, а також від можливостей застосування кіно- та відеоматеріалів, телебачення та інших засобів представлення інформації.

Принцип поступового ускладнення мовленнєвого матеріалу зосереджується на поступовому впровадженні складності в логопедичну роботу з формування навички використання прийменників. Процес організовується поетапно, беручи до уваги особливості мовленнєвого розвитку дітей [46].

На початковому етапі акцент робиться на засвоєнні значень прийменників, після чого переходять до використання їх у словосполученнях та реченнях. Спочатку це відбувається у діалогічному мовленні, а згодом – у зв'язному.

Онтогенетичний принцип враховує послідовність засвоєння прийменників у процесі нормотипового мовленнєвого розвитку. Спершу увага приділяється прийменникам із конкретним значенням, як-от «на», «під», «з», а потім додаються більш абстрактні варіанти: «над», «навколо», «за», «перед», «між», «по» тощо.

Принцип провідної діяльності орієнтований на використання ігрових форм як основного способу опанування мовленнєвих закономірностей у дошкільному віці. Ігри побудовані таким чином, щоб прийменник став смисловим центром висловлювання, демонструючи його значущість для передачі змісту.

Це допомагає дитині зрозуміти, що заміна одного прийменника іншим змінює значення речення.

Ключові завдання логопеда під час роботи над прийменниками включають:

1. Формування уявлення про семантичне значення прийменників.
2. Розвиток навички правильного використання прийменників.
3. Усвідомлення того, що прийменник є окремим словом із власним значенням [42].

Робота над уточненням розуміння та використання прийменників, які позначають просторові відношення між об'єктами, проводиться разом із вправами з диференціації правої та лівої сторін тіла і формування орієнтації у просторі.

Засвоєння значень прийменників здійснюється в умовах, що сприяють розвитку орієнтувальної основи діяльності.

Процес формування навичок правильної роботи з прийменниками розподіляється на такі етапи:

Перший етап:

- Робота над розумінням просторового розташування предметів за допомогою прийменників.
- Диференціація окремих прийменників у контексті інших.

Другий етап:

- Активне впровадження прийменників у мовленнєву практику:
 - Створення коротких розповідей.
 - Складання схем для розповідей.
 - Розбір текстів і їх застосування [52].

Робота присвячена вивченню прийменників, які використовуються дітьми, а також їх поєднання з іншими словами. Зазначено кілька напрямків:

1. Уточнення значення прийменника. Важливо навчити дитину розуміти смислове значення кожного прийменника, щоб вона могла правильно використовувати їх у власному мовленні. На перших заняттях знайомлять з найпростішими прийменниками, такими як "на", "під", які позначають місце дії. Спершу діти мають зрозуміти просторове розташування предметів, яке відображається цими прийменниками. Кожен прийменник вивчають окремо, пояснюючи його значення наочно і за допомогою повторних демонстрацій на предметах (наприклад, графічними схемами).

2. Використання прийменників. Після подачі матеріалу у заняття включають вправи, що допомагають закріпити правильне і усвідомлене використання прийменникових конструкцій у мовленні, прикладом цього є складання речень на основі демонстрації дій або за аналогією. З часом до завдань додаються нові прийменники, які раніше не вивчалися.

3. Диференціація прийменників. Після індивідуальної роботи з кожним прийменником проводиться диференціація кількох з них [14].

Завдання для дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення включають:

- Розуміння значень прийменників: "на", "в", "за", "під", "до", "від", "по", "навколо".
- Правильне використання у мовленні прийменників з іменниками та прикметниками.
- Диференціація прийменників, наприклад: "на" - "в", "на" - "під", "до" - "від".
- Складання речень з демонстрацією дій або за сюжетними картинками.

На заняттях замість терміна "прийменник" логопед використовує термін "маленьке слово".

Вибираючи навчальний матеріал, враховують ступінь лексичних, морфологічних та фонетичних проблем. Для полегшення засвоєння значення прийменників дітям з III рівнем загального недорозвитку мовлення використовуються графічні схеми, які записуються на картках і виставляються на дошці.

На другому етапі завдання ускладнюються:

- Розуміння значень таких прийменників, як "з", "над", "через", "з-під".
- Правильне їх використання з іменниками та прикметниками.
- Диференціювання пар прийменників, таких як "з" - "в", "над" - "під".

- Аналіз речень з прийменниками (визначення кількості слів у реченні, порядок прийменника та інше).

- Складання схем речень з прийменниками.

Особлива увага приділяється демонстрації дій та прослуховуванню дітьми правильної вимови педагогом прийменників і закінчень іменників, які чітко виділяються інтонаційно.

Вправи зі складання речень із прийменниками можна проводити як індивідуально, так і під час занять у малих групах. Такий поетапний підхід допомагає дітям із загальним недорозвитком мовлення свідомо починати виконувати різні типи граматично правильно сформованих речень в усному мовленні, як із прийменниками, так і без них.

Педагогічні умови для ефективного засвоєння прийменників включають систематичність і доступність навчання; ситуативно-комунікативний підхід; комплексний підхід до засвоєння та активізації прийменників; усвідомлення дітьми граматичних зв'язків; формування навичок моделювання зв'язків між частинами мови та прийменниками; розуміння смислового значення прийменників; усвідомлення прийменника як окремого слова; та емоційно насичені заняття з інтерактивними елементами, такими як ігри та казки [37].

На початкових етапах навчання акцент робиться на розумінні просторового значення прийменників. Під час роботи над значенням слів дітям слід розвивати і уточнювати просторові уявлення за допомогою переміщення предметів у просторі, визначення їх розташування та використання прийменників в усному мовленні без зорової опори. Тут також корисно включати графічні схеми і зображення.

Проблеми з розумінням і використанням прийменникових конструкцій часто супроводжуються неправильним використанням закінчень. Тому важливо працювати над правильним оформленням флексій у цих конструкціях, особливо у поєднанні з словосполученнями з дієсловами,

оскільки саме дієслово визначає значення прийменника та відмінок іменника, наприклад: лежить (де?) на полиці; кладе (куди?) на полицю. У роботі з прийменниками виокремлюють три основні методи: наочні, словесні та практичні. Цей поділ є умовним, оскільки межі між ними часто розмиті. Наочні методи супроводжуються словами, словесні – наочними прийомами, а практичні поєднують обидва підходи. Класифікація методів залежить від того, інструмент якого типу домінує в навчальному процесі [37].

Протягом тривалого часу метод дидактичних ігор набув значного поширення у практиці освітньої роботи. Його ефективність особливо проявляється у навчанні правильного використання прийменників. Цінність цього підходу полягає у створенні умов, за яких дитина природно та без зовнішнього тиску засвоює необхідні знання, розвиває відповідні навички та готується до реального життя.

Дидактичні ігри мають потужний вплив на формування лексичного значення і функцій слова, сприяють активізації мовленнєвої діяльності дошкільнят, стимулюючи їх інтерес до занять логопедією. Завдяки цьому вони виступають важливим інструментом у процесі розбудови мовлення і мислення дитини з загальним недорозвитком мовлення [37].

У межах гри дитина постає активним перетворювачем навколишньої дійсності. Різноманіття таких ігор охоплює лінгвістичні завдання, ігри-подорожі, головоломки, лінгвістичні казки та інші форми ігрової діяльності. Зокрема, для уточнення та диференціації використання прийменників у мовленні дошкільників застосовуються такі основні методичні прийоми:

- словесні (надання мовленнєвих зразків, повторна вимова, пояснення значень, рекомендації, оцінювання мовлення дітей, постановка запитань);
- наочні (демонстрація ілюстративного матеріалу, візуалізація місцезнаходження різних предметів у просторі);
- ігрові (засновані як на словесних, так і на наочних підходах) [25].

Вправи зі складання речень із використанням прийменників можна організувати як у форматі індивідуальної роботи з дітьми, так і у процесі проведення підгрупових або фронтальних занять.

Висновки до розділу

Діти із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) демонструють значне відставання в асиміляції лексико-граматичного компоненту мовленнєвої діяльності порівняно з ровесниками, що розвиваються нормативно.

Їх мовлення вирізняється дисгармонійним розвитком морфологічної та синтаксичної складових, а також загального мовно-семантичного компонента, що призводить до викривлення цілісної картини як усного, так і писемного мовлення.

Вивчення відмінкової парадигми супроводжується стійкими помилками в розумінні та використанні прийменникових конструкцій, що обумовлено недостатньою сформованістю зорово-просторових функцій та операцій (включаючи різні форми й рівні відображення просторової інформації, оптико-просторовий гнозис і праксис, симультанні функції), а також зниженням рівня аналітико-синтетичної та мнемічної діяльності.

На основі вивчення наукової літератури виявлено типові граматичні помилки у засвоєнні прийменників дітьми старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення третього рівня:

- пропуски або заміни прийменників;
- заміна однієї прийменниково-відмінкової конструкції іншою;
- неправильне застосування відмінкових закінчень іменників з прийменниками;
- невірне використання як прийменника, так і відмінкових закінчень іменників;

- використання у мовленні різних типів речень з неправильним порядком слів і службових частин мови;

- семантичні заміни просторових прийменників.

Причини зазначених помилок включають:

- труднощі орієнтації у просторі;

- семантичну багатоплановість і неоднорідність прийменників, яка не завжди зрозуміла дітям;

- відсутність чіткої методичної системи для збагачення мовлення дітей прийменниками;

- обмеженість словникового запасу прийменників.

Таким чином, помилки у використанні прийменників у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня є численними та специфічними, характеризуючи як продуктивний, так і непродуктивний характер, що відповідає низькому рівню розвитку граматичних засобів мовлення.

Працюючи з прийменниками, логопед має вирішити кілька ключових завдань:

1. Розвинути розуміння семантичного значення прийменників.
2. Виробити навичку правильно застосовувати прийменники.
3. Сформувати уявлення про прийменник як окреме слово.

Робота, спрямована на уточнення розуміння та використання прийменників, які позначають просторові відносини, проводиться паралельно з розвитком орієнтації у просторі та диференціацією правої і лівої частин тіла. Усвідомлення значення прийменників закріплюється через ситуації, що допомагають зміцнити орієнтувальну основу діяльності.

Велике значення приділяється демонстрації дій, прослуховуванню правильної вимови прийменників та закінчень іменників з чітким інтонаційним виділенням.

Ефективне засвоєння прийменників у дошкільників досягається при дотриманні таких педагогічних умов:

1. Систематичність, доступність і зрозумілість навчання.
2. Ситуативно-комунікативний підхід.
3. Комплексний підхід до засвоєння та активізації використання прийменників.
4. Усвідомлення дітьми граматичних зв'язків, які передаються за допомогою прийменників.
5. Наочне моделювання взаємозв'язку між повнозначними частинами мови і прийменниками.
6. Формування уявлення про семантичне значення прийменників.
7. Визнання прийменника як окремого слова.
8. Емоційна насиченість занять через ігрові ситуації, створення комфортної атмосфери під час занять.

На початковому етапі роботи з прийменниками спершу розвивається розуміння їх просторового значення. Це включає переміщення предметів у просторі, визначення їх розташування відносно одне одного, впізнавання і використання прийменників у мовленні без візуальної підтримки, а також використання графічних схем на заняттях.

Метод дидактичних ігор протягом багатьох років довів свою ефективність у засвоєнні та правильному використанні прийменників. Гра дозволяє дітям не тільки отримувати знання без зайвого тиску, але й готує їх до життя.

Ігри позитивно впливають на розвиток значення і функцій слова, активізують мовленнєву діяльність дитини, стимулюючи її інтерес до логопедичних занять.

У грі дитина активно взаємодіє з реальністю. Існує безліч таких ігор: лінгвістичні, ігри-подорожі, головоломки, лінгвістичні казки тощо.

Для уточнення та диференціації прийменників у мовленні дошкільників застосовуються такі методичні підходи:

- Словесні: мовленнєві зразки, повторна вимова, пояснення, питання.
- Наочні: показ ілюстративного матеріалу, демонстрація розташування предметів у просторі.
- Ігрові: які можуть бути як словесними, так і наочними.

Розділ II

Опис методики та змісту констатувальної та формувальної частини експериментального дослідження

2.1 Мета, завдання та зміст констатувальної частини експериментального дослідження розуміння та використання прийменників старшими дошкільниками із III рівнем загального недорозвитку мовлення.

Метою дослідження було визначення та ґрунтовний опис специфіки розуміння і використання прийменників дітьми дошкільного віку, які мають загальний недорозвиток мовлення третього рівня.

Основне завдання полягало у вивченні характерних особливостей використання прийменників та їх сприйняття цією групою дітей, враховуючи їхпооушення мовленнєвого розвитку.

Констатувальний етап експериментального дослідження проводився на базі закладу дошкільної освіти компенсуючого типу для дітей із особливими освітніми потребами №17 «Паросток» м. Чернівці.

Методичний підхід до організації дослідження включав врахування актуального рівня мовленнєвого розвитку учасників.

До експериментальної групи увійшли 10 дітей старшої групи, які на момент обстеження мали офіційний логопедичний висновок із зазначенням загального недорозвитку мовлення третього рівня.

Психолого-педагогічна характеристика учасників дослідження базувалася на детальному аналізі поведінкових, мовленнєвих та когнітивних аспектів кожної дитини:

- Данило К. згідно з логопедичним висновком: має поліморфну дислалію та загальний недорозвиток мовлення третього рівня. Дитина демонструє

здатність встановлювати контакт із дорослими та однолітками, проте його пізнавальні інтереси і продуктивність залежать від складності завдань та їх зрозумілості. Хлопчик характеризується нестійкою увагою, що часто позначається на виконанні завдань.

- Микита К. має діагноз: неврозоподібне заїкання і загальний недорозвиток мовлення третього рівня. Спостерігається вибірковість у комунікації. Пізнавальна сфера, зокрема навчальна мотивація, недостатньо сформована. Дитина схильна до гіперактивності та частих пауз у концентрації уваги.

- Катя М. із логопедичним висновком: стерта дизартрія та загальний недорозвиток мовлення третього рівня демонструє врівноваженість, неконфліктність і відповідальність. Дівчинка справляється з дорученнями із задоволенням, проявляючи доброзичливість у стосунках як із дорослими, так і з однолітками.

- Катя В. також має стерту дизартрію та загальний недорозвиток мовлення третього рівня. Дівчина є товариською, однак вразливою і невпевненою у собі. Її реакція на зауваження може бути емоційно неадекватною (плач або замкненість). Увага характеризується нестійкістю, працездатність є задовільною.

- Микола П. із дислалією та загальним недорозвитком мовлення третього рівня демонструє спокійний характер. Він здатний швидко вступати у контакт, хоча виявляє сором'язливість. Його діяльність є стійкою, а працездатність – достатньою. Реакції на корекційні вказівки чи заохочення можна охарактеризувати як адекватні.

Соня М. має логопедичний висновок: стерта типу дизартрія та загальний недорозвиток мовлення III рівня. Вона спокійна у спілкуванні з дорослими та однолітками, не схильна до конфліктів. Має стійку увагу та добре сформовані

пізнавальні інтереси у навчальній сфері. Її реакція на зауваження і схвалення є адекватною.

Стас П. із дислалією, також із загальним недорозвитком мовлення III рівня. Хлопчик товариський і легко встановлює контакти, однак дуже активний, рухливий і збудливий. На заняттях неуважний та неохоче виконує різні завдання, потребуючи додаткової мотивації.

Ігор Ч. діагноз: ринолалія та недорозвиток мовлення III рівня. Він сором'язливий і скутий, з нестійкою увагою. Його пізнавальні інтереси у навчанні не достатньо розвинуті. На заняттях Ігор часто відволікається і швидко втомлюється, виконувати доручення не хоче.

Таня Т. діагноз: дислалія та загальний недорозвитком мовлення III рівня. Вона легко встановлює контакт та ініціативна у спілкуванні як з дорослими, так і з дітьми. Її настрої мінливі. Увага на заняттях є задовільною, але дівчинка часто відволікається.

Соня Б. має брадилалію та загальний недорозвиток мовлення III рівня. Вона легко вступає в контакт, вразлива, з достатньою працездатністю і стійкою увагою. Реакція на зауваження може бути неадекватною – може плакати чи замикатися в собі.

Таким чином, результати психолого-педагогічного аналізу надали можливість глибшого розуміння індивідуальних характеристик кожного учасника експериментальної групи, що стало основою для подальшого дослідження особливостей їх мовленнєвого розвитку.

Обстеження складалося з двох блоків завдань:

Перший блок вивчав використання прийменників дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення III рівня і містив п'ять завдань.

Другий блок передбачав вивчення розуміння прийменників дітьми і містив три завдання.

Методика дослідження передбачала індивідуальний підхід, провадилась вранці у формі співбесіди, завдання висувалися у спокійному темпі.

Перший блок включав вивчення використання прийменників:

Завдання 1: Переказ тексту.

Мета полягала у вивченні використання дитиною прийменників у зв'язному мовленні. Інструкція звучала так: «Зараз я прочитаю невелике оповідання, уважно прослухай його, запам'ятай і підготуйся до переказу».

Текст: Літо. Василько та Марічка приїхали на канікули у село до бабусі. Поруч із селом тече річка, а за нею густий ліс. Перейшовши річку, ти опинишся в лісі. Діти часто ходять у ліс по гриби та ягоди.

Завдання 2: Складання розповіді за серією сюжетних малюнків.

Мета полягала у вивченні використання прийменників у зв'язному мовленні з опорою на серію сюжетних малюнків.

Стимульний матеріал складався з серії сюжетних картин «Велика калюжа». Інструкція: «Розклади картинки у потрібній послідовності та склади розповідь».

Приклад очікуваної розповіді: Надворі весна. Хлопчик і дівчинка вийшли зі школи і пішли додому. Перед ними на шляху велика калюжа. Хлопець перестрибнув через калюжу та продовжив свій шлях, тоді як дівчинка зупинилася. Хлопець озирнувся та помітив, що дівчинка плаче. Хлопець повернувся, приніс дощечку та поклав її через калюжу. Він допоміг дівчинці перейти через калюжу.

Завдання 3: Формування речень на основі сюжетного малюнка.

Мета: оцінити здатність дитини правильно використовувати прийменники у зв'язному мовленні у аналізі сюжетного малюнка.

Стимульний матеріал: ілюстрація з будинком та котами, що перебувають у різних просторових положеннях. Інструкція: "Роздивись картинку уважно та розкажи, що на ній зображено":

- а) кіт знаходиться у будинку;
- б) кіт сидить на даху;
- в) кіт за будинком;
- г) кіт сховався під ганком;
- д) кіт прямує до будинку;
- е) кіт сидить біля будинку;
- ж) кіт вилізає з труби;
- з) кіт визирає з-за ганку.

Завдання 4: Конструювання речень на основі малюнків.

Мета: перевірити правильність використання прийменників, які позначають просторове розташування об'єктів відносно один одного.

Стимульний матеріал: зображення двох предметів. Інструкція: "Уважно подивись на зображення і скажи, що на ньому намальовано":

- А. 1) сірник знаходиться в коробці;
- 2) сірник лежить на коробці;
- 3) сірник над коробкою;
- 4) сірник під коробкою;
- 5) сірник перед коробкою;
- 6) сірник за коробкою;
- 7) сірник лежить між коробками.
- Б. 1) машина стоїть у гаражі;
- 2) машина знаходиться перед гаражем;
- 3) машина розташована між гаражами;
- 4) машина їде мостом (перетинає міст).

Завдання 5: Моделювання просторової ситуації.

Мета: виявити здатність дитини правильно застосовувати прийменники для опису просторового положення предметів відносно інших предметів.

А. Стимульний матеріал: дві книги та олівець.

Інструкція: "Подивись уважно й скажи, де я поставила олівець":

- 1) біля книги;
- 2) на книгу;
- 3) за книгу;
- 4) під книгу;
- 5) перед книгою;
- 6) поруч із книгою;
- 7) між книжками.

Б. Стимульний матеріал: чотири книги та чотири олівці. Інструкція: "Роздивись і скажи, звідки я взяла олівець":

- 1) з книги;
- 2) поблизу книги;
- 3) з-за книги;
- 4) з-під книги.

При необхідності дітям надавалася різна допомога залежно від рівня та типу труднощів:

- Стимулююча: повторення та уточнення інструкцій, акцентуація уваги, заохочення, активізація діяльності.

- Організуюча: у формі навідних запитань, пояснень, надання аналогічних прикладів виконання завдання.

- Навчальна: складання планів, схем, умовних позначень.

Другий блок – дослідження розуміння значень прийменників.

Завдання 1. Співвідношення прийменника з сюжетним малюнком.

Мета: оцінка розуміння дитиною прийменників за сюжетним малюнком.

Стимульний матеріал: картинка із зображенням будинку та котів у різних просторових відносинах. Інструкція: «Подивися уважно на картинку і покажи, де...»:

- 1) кіт у будинку;
- 2) кіт на даху;
- 3) кіт за будинком;
- 4) кіт під ганком;
- 5) кіт йде до будинку;
- 6) кіт біля будинку;
- 7) кіт вилазить з труби;
- 8) кіт виглядає з-за ганку;
- 9) кіт виглядає з-під ганку.

Завдання 2. Співставлення прийменника з картинкою.

Мета: оцінка розуміння дитиною прийменників, що вказують на місце розташування та відношення предметів.

Стимульний матеріал: картинки із зображенням двох предметів у різних просторових відносинах. Інструкція: «Подивися уважно на картинку і покажи, де...»:

- А. 1) сірник у коробці;
 - 2) сірник на коробці;
 - 3) сірник над коробкою;
 - 4) сірник під коробкою;
 - 5) сірник перед коробкою;
 - 6) сірник за коробкою;
 - 7) сірник між коробками.
- Б. 1) машина у гаражі;

- 2) машина перед гаражем;
- 3) машина між гаражами;
- 4) машина на мості;
- 5) машина проїхала через міст.

Завдання 3. Виконання завдання за інструкцією.

Мета: оцінка розуміння дитиною прийменників щодо місця розташування і положення предметів відносно інших.

А. Стимульний матеріал: 2 книги, олівець.

Інструкція: «Поклади олівець...»:

- 1) до книги;
- 2) на книгу;
- 3) за книгу;
- 4) під книгу;
- 5) перед книгою;
- 6) біля книги;
- 7) над книгою;
- 8) між книгами.

Б. Стимульний матеріал: 4 книги, 4 олівці. Інструкція: «Візьми олівець...»:

- 1) з книги;
- 2) біля книги;
- 3) між книгами;
- 4) з-під книги.

Допомога така ж, як і в першому блоці завдань.

Оцінювання здійснюється за критеріями:

1. Виконання завдання: правильне або неправильне використання; розуміння або нерозуміння.

2. Характер помилок: пропуск прийменника; заміна; змішування прийменників.

3. Самостійність виконання: виконує самостійно або з допомогою.

2.2. Аналіз результатів констатувальної частини дослідження.

Для вивчення особливостей використання та розуміння прийменників у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення третього рівня був проведений констатувальний експеримент, після чого здійснено якісний аналіз отриманих результатів.

Данило К. У його висловлюваннях зафіксовано правильне використання прийменників: *у, на, під, з, за*. Проте спостерігалися випадки пропуску прийменника *в*, а також заміни: прийменник *з* на *під*, прийменник *за* на прислівник *ззаду*, прийменник *над* на прислівник *вгорі*, прийменники *навколо, перед, між* на *за*. Також він плував прийменник *з-під* з *під* і *через* із *на*.

Виявлені помилки у розумінні значень прийменників *з-за* (розуміється як *з-під*). Проблеми у визначенні просторових відносин за допомогою прийменників вказують на недостатню диференціацію. Під час виконання завдань надавалася стимулююча, організуюча та навчальна допомога.

Микита К. У висловлюваннях хлопчика відзначене правильне використання прийменників: *у, на, з, навколо, за, перед*. Проте зустрічалися пропуски прийменників і випадки їх заміни: прийменник *у* на *під*, прийменники *на* і *з* на *над*, *перед* на *над*, *за* на *над* чи прислівник *вгорі*.

Проблеми також виникали при заміні прийменника *між* на *біля* або *близько* і *з-за* на *вгорі*. Хлопчик плував просторові відносини, розуміючи *над* як *під* і *за* як *перед*. Це свідчить про недостатню диференціацію. Під час виконання завдань надавалася різностороння підтримка.

Катя М. У висловлюваннях дівчинки відзначено правильне використання прийменників: *у, на, під, до, над, з, з-під, перед, між, по*. Водночас спостерігалися випадки заміни: *у* на *під, над* на *зверху, перед* на *поряд, між* на *у середині*. Помилки були виявлені в розумінні значень *через* (розуміється як *під*) та *за* (розуміється як *перед*), що також свідчить про недостатню диференціацію. Під час виконання завдань надавалася необхідна підтримка.

Катя В. У висловлюваннях дівчинки зафіксовано адекватне використання прийменників: *у, на, під, з, за*. Однак зустрічалися випадки замін: *у* на *близько* чи *всередині, на* на *нагорі, під* на *внизу* або інше. Прийменник *з* плутала з *під* і *за* зі словом *здаду*. Просторові відносини визначалися недостатньо чітко: *за* розуміла як *між, під* як *навколо*. Це свідчить про потребу додаткової роботи над засвоєнням цих понять. Під час виконання завдань отримувала стимулюючий та навчальний супровід.

Микола П. У його активному мовленні спостерігається коректне вживання прийменників: *у, на, перед, із, за, з, по*. Водночас, є пропуски прийменників *через* та *до*; іноді він замінює прийменник *у* на *під; за* на *здаду; з* на *в; над* на *вгорі; між* на *за* або *у середині; під* на *збоку; з-під* на *знизу* та *під* на *внизу*. Хлопчик стикається з труднощами у розумінні значень прийменників *з* (інтерпретує як *за*); *з-під* (сприймає як *з*); *через* (розглядає як *з-під*), що є свідченням недостатньої диференціації просторових відносин. Під час виконання завдань йому надавали стимулюючу, організуючу та навчальну допомогу.

Сося М. У її активному мовленні відзначено правильне використання прийменників: *у, на, під, біля, до, над, із, за, перед, між*. Іноді замінює прийменник *з* на *під; під* на *збоку; перед* на *попереду; між* на *під; з-за* на *перед; та з-під* на *за*. Дівчинка має помилки у розумінні значення прийменника *через* (сприймає як *в* або *з-під*); труднощі у визначенні просторових відносин із

прийменниками *у* (сприймає як *перед*); *з-під* (розуміє як *з*), що свідчить про недостатню диференціацію. У процесі виконання завдань їй надавали стимулюючу, організуючу та навчальну допомогу.

Стас П. У активному мовленні відзначено правильне використання прийменників: *у, на, під, із, за, по*. Він замінює *за* на *близько* або *ззаду*; *над* на *вгорі* або *вище*; *під* на *поруч* або *вгорі*; *з* на *вище*; *перед* на *близько* або *попереду*; пропускає прийменник *через*. У хлопчика є труднощі у розумінні значення *з-за* (сприймає як *з-під*); проблеми зі сприйняттям просторових відносин через прийменник *з-під* (плутає *з-за*), що вказує на недостатню диференціацію. Під час виконання завдань стали у нагоді стимулююча, організуюча та навчальна допомога.

Ігор Ч. У його активному мовленні спостерігається правильне використання прийменників: *у, на, під, з, за, навколо, з-під, перед, по, через*. Він замінює прийменник *у* на *під*; *за* на *на* чи *ззаду*; *під* на *за*; *з-під* на *з*; *перед* на *за* чи *попереду*; *до* на *з*; *через* на *біля*; *над* на *вгорі*; *між* на *близько* чи *перед* і *всередині*. Хлопчик має труднощі у визначенні просторових відносин із прийменниками *за* (сприймає як *за* або *близько*); *під* (розуміє як *в*); *перед* (плутає з *навколо*), що свідчить про недостатню диференціацію. Під час виконання завдань йому надавалася стимулююча, організуюча та навчальна допомога.

У мовленнєвому аналізі висловлювань дітей, таких як Таня Т. і Соня Б., було зафіксовано коректне використання просторових прийменників, а також випадки заміни одних прийменників іншими або їх некоректного розуміння. Зокрема, у висловлюваннях Тані Т. спостерігалось правильне застосування прийменників: *у, на, під, з, навколо, над, перед, за*. Одночасно з цим були виявлені такі заміни: *під* на *за*, *з* на *від*, *під* на *перед*, *над* на прислівник *вгорі*, *перед* на прислівник *позаду*; також спостерігалися труднощі з правильним

розумінням значень прийменників, як-от: прийменник *з* розумівся як *від*, а прийменник *за* – у значенні *навколо*. Подібні помилки свідчать про недостатню диференціацію між значеннями окремих прийменників.

У ході занять дітям надавалася стимулююча, організуюча та навчальна підтримка. Щодо Соні Б., її висловлювання також демонструють правильне використання ряду просторових прийменників, включаючи *у, на, під, з, біля, над, перед*. Проте були зафіксовані заміни прийменників: наприклад, *під* замінювалося словом *попереду*, а *перед* – словами *поряд з* чи *попереду*; прийменник *до* змінювався на *від*; прийменник *з-за* на *за*; прийменник *з-під* – на *з* або *під*; прийменник *між* – на *біля* або *поряд з*. Також зафіксовано пропуск прийменника *через*, що вказує на труднощі у позначенні місцезнаходження предметів за допомогою відповідних просторових прийменників. Як і в попередньому випадку, у виконанні завдань надавалася стимулююча та навчальна допомога.

Виходячи з аналізу мовлення, на логопедичних заняттях для формування правильного розуміння та використання прийменників повинні бути реалізовані наступні заходи:

1. Уточнити значення просторових прийменників:

- 1) «за» - Ігор Ч., Таня Т., Микита К., Катя М., Катя В.
- 2) «під» - Ігор Ч., Катя В.
- 3) «біля» - Соня М.
- 4) «з» - Данило Д., Микита Д., Катя М., Микола П.
- 5) «в» - Таня Т., Данило К., Микола П.
- 6) «над» - Микита К., Катя В.
- 7) «через» - Соня М., Стас П., Таня Т., Данило К., Катя М., Микола П.
- 8) «з-під» - Соня М., Стас П., Данило Д., Микита К., Катя М., Микола П.
- 9) «між» - Катя В.
- 10) «перед» - Ігор Ч., Таня Т., Микита К., Катя М.

2. Провести диференціацію прийменників:

- 1) «за» - «біля» - Ігор Ч., Таня Т.
- 2) «за» - «перед» - Микита К., Катя М., Таня Т.
- 3) «за» - «між» - Катя В.
- 4) «під» - «в» - Ігор Ч.
- 5) «під» - «біля» - Катя В.
- 6) «біля» - «перед» - Соня М., Ігор Ч.
- 7) «з» - «по» - Данило К., Коля П., Таня Т.
- 8) «з» - «під» - Микита К.
- 9) «з» - «з-під» - Катя В., Соня М., Микита К., Микола П.
- 10) «з» - «за» - Микола П.
- 11) «над» - «під» - Микита К.
- 12) «над» - «за» - Катя В.
- 13) «через» - «в» - Таня Т., Соня М., Стас П., Данило К.
- 14) «через» - «із» - Катя М.
- 15) «через» - «з-під» - Соня М., Стас П., Данило К., Микола П.

3. Формувати вміння словесно позначати місцезнаходження предметів, використовуючи просторові прийменники:

- 1) «на» - Микита К., Катя В.
- 2) «в» - Соня М., Ігор Ч., Таня Т., Данило К., Микита К., Катя М., Катя В, Микола П.
- 3) «за» - Соня М., Стас П., Ігор Ч., Таня Т., Соня Б., Данило К., Микита К., Катя М., Катя В, Микола П.
- 4) «під» - Стас П., Таня Т., Микита К., Катя В., Микола П.
- 5) «по» - Соня М., Данило К., Катя В.
- 6) «біля» - Соня М., Стас П., Ігор Ч., Таня Т., Соня М., Данило К., Катя М., Катя В, Микола П.
- 7) «над» - Стас П., Ігор Ч., Таня Т., Данило К., Микита К., Катя М., Катя В, Микола П.

8) «через» - Соня М., Стас П., Ігор Ч., Таня Т., Соня Д., Данило К., Микита К., Катя М., Катя В, Микола П.

9) «з-під» - Соня М., Стас П., Ігор Ч., Таня Т., Соня М., Данило К., Микита К., Катя В, Микола П.

10) «між» - Соня М., Стас П., Ігор Ч., Таня Т., Соня М, Данило К., Микита К., Катя М., Катя В, Микола П.

11) «перед» - Соня М., Стас П., Ігор Ч., Таня Т., Соня Б., Данило К., Микита К., Катя М., Катя В.

2.3. Завдання, зміст та організація формування розуміння та використання прийменників старшими дошкільниками із III рівнем загального недорозвитку мовлення.

Експериментальне навчання було організоване на основі результатів, отриманих під час початкового дослідження. Виявлено, що діти мають труднощі у розумінні та використанні прийменників, зокрема спостерігаються пропуски та заміни. Тому заняття відбувалися щотижня як у групах, так і індивідуально.

Основні завдання експериментального навчання полягали у наступному:

- удосконалити розуміння просторового розташування предметів за допомогою прийменників;
- розвивати вміння використовувати прийменники у мовленні;
- визначити стратегії формування навичок розуміння та використання прийменників у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Процес навчання проходив поетапно:

1 етап:

- уточнення розуміння просторового розташування предметів за допомогою прийменників;

- виділення заданого прийменника з групи інших (диференціація прийменників).

2 етап – введення прийменників в активне мовлення дітей:

- складання речень;
- створення схем речень;
- використання в текстах.

Кожен прийменник розглядався окремо, включаючи такі як *за, навколо, під, з, перед*. Після засвоєння значень прийменників, діти переходили до їх активного використання у власному мовленні.

Під час роботи використовувалися різноманітні методичні підходи. Наприклад, на заняттях знайомили дітей із поняттям "прийменник", використовуючи казку "Про маленькі слова-прийменники".

Ця казка сприяла емоційному залученню дітей та утриманню уваги:

"У далекій країні Слів живе багато різних слів. Без них нам було б важко спілкуватися. Словами ми називаємо предмети: стіл, дерево та дії: гуляти, грати. У цій країні живе Чарівник, який вміє творити різні дива зі словами. Він конструює слова зі звуків та літер, як діти будують будинки з конструктора. Наша мова складається зі слів, як будівля з цеглин. Деякі слова маленькі – з двох або навіть однієї літери: *за, на, до, в, з, у*. Ці слова називаються "прийменниками". Подібно до того як цемент утримує цеглини в будівлі, прийменники допомагають з'єднувати слова у речення та робити наше мовлення зрозумілим. Вони вказують на місце розташування предметів: книга лежить на столі, олівці у столі, м'яч під столом, картина над ліжком, шафа за ліжком. Без прийменників наше мовлення стає незрозумілим: олівці столі, м'яч столом, картина ліжком. Тому важливо правильно використовувати ці маленькі слова."

2. Дітям поступово пояснювали значення кожного прийменника, використовуючи словесні прийоми, такі як пояснення та мовленнєві зразки. Завдяки цьому вони доходили до таких висновків:

- «в» означає, що предмет знаходиться всередині чогось (наприклад, кулька в коробці);
- «за» використовується, коли предмет розташовується позаду чогось (кулька за кубиком);
- «біля» визначає предмет, який знаходиться поруч із чимось (кулька біля кубика);
- «під» описує предмет, який знаходиться знизу під чимось (кулька під столом);
- «з» застосовується, коли предмет рухається або його дістають з середини чогось (кульку дістають з коробки);
- «перед» використовується, коли предмет розташований попереду чогось (кулька перед кубиком).

Прийменники проговорювалися повільно, чітко та з інтонаційними акцентами. Мовленнєвий зразок формулювався у доступній формі.

Для кожного прийменника також використовували графічну схему, застосовуючи метод наочного моделювання. Щоб активізувати увагу дітей до прикладів, логопед використовував пояснення, вказівки та запитання.

Потім дітям пропонувалося кілька разів повторити мовленнєві зразки. Для цього застосовували варіативні способи повторення: за логопедом, за іншими дітьми чи хором. Повторення не мало примусового механічного характеру, а подавалося як цікава та захоплива діяльність.

3. Гра «Хованки» включала словесні і наочні прийоми навчання. До дітей завітала лисичка-сестричка (іграшковий персонаж). Вона дуже любить грати в хованки: ховається спочатку за дерево, потім за кущ і так далі. Логопед

пропонував дітям спостерігати за тим, куди саме ховається лисичка (демонстрація дій та переміщення іграшки). Далі лисичку продовжували ховати, а діти складали відповідні речення: «Лисичка сховалася за деревом». Разом з цим використовувалися мовленнєві зразки.

Наприкінці логопед запитував: який саме прийменник допоміг описати місцезнаходження лисички та в яких випадках доречно казати «за».

4. Вправа «Ріпка» також об'єднала словесні та наочні прийоми. На демонстраційному щиті неупорядковано розставляли персонажів казки «Ріпка». Дітям ставили запитання: з якої казки ці герої? Чи правильно вони стоять? Потім пропонувалося розповісти, хто за ким має стояти, і виправити розташування фігурок відповідно до сюжету казки. Під час діяльності використовували мовленнєві зразки та маніпуляції з предметами.

5. Завдання зі складання речень за картинками було спрямоване на практику використання прийменників. Дітям давали зображення, а логопед пропонував сформулювати з ними речення з відповідним прийменником. Тут поєднувалися наочний метод (показ ілюстрацій) та словесний метод (запитання й мовленнєві зразки).

6. Гра "Кошеня та собака": Учасники, чи вам до вподоби грати? Якщо так, пропоную розважитися з грою "Кошеня та собака". Я виступатиму у ролі собаки, а ви будете кошенятами. Для початку, згорніть одну свою долоню в кулак – це буде наш будиночок для кошеня (можна використовувати будь-яку руку: праву або ліву). Вказівний палець іншої руки уособлюватиме кошеня. Кошеняті властиво гратися біля свого будиночка, стрибаючи та веселитися.

Раптово настає момент, коли собака підбігає та гавкає – "Гав-гав-гав". Перелякане кошеня швидко ховається у свій будиночок (вказіть пальцем, швидко сховайте його за кулак, намагаючись уникнути захоплення собачкою-

ведучим. Якщо ведучий схопив "пальчик-кошеня", учасники міняються ролями у наступній грі).

7. Виконання завдань згідно з інструкцією: Перед учасниками розміщено іграшки. Завдання полягає у виконанні інструкцій: "Ілля, сховай цуценя за лялькою" (учасник виконує дію), "Таня, розмісти ведмедика біля машинки" тощо. Після цього рекомендую помінятися місцями, так що тепер я переставлятиму іграшки, а ви будете описувати, які саме об'єкти і куди я переставила (учасники виконують завдання).

8. Вправа "Що змінилося", яка включає вербальні та наочні методи: На демонстраційній дошці у вигляді стовпчика розташовані зображення меблів (показ ілюстративного матеріалу). Логопед ставить персонаж Незнайку поряд зі столом. Увага потрібна для того, щоб запам'ятати місцезнаходження Незнайки ("Незнайко стоїть біля столу"). Після цього учасникам запропоновано закрити очі. Логопед змінює позицію Незнайки, переміщаючи його до дивана (демонстрація зміни позиції у просторі). Пізніше діти відкривають очі та повідомляють, що змінилось у розташуванні персонажа.

9. Вправа "Куди закотився м'яч?" застосовує словесні та наочні прийоми: - Відгадайте загадку як частину методики: "Круглий, гарний і легенький, Високо літає. Йому діти дуже раді, Бо ним кожен грає." (Відповідь – м'яч). М'яч виявився не простим, а надзвичайно пустотливим. На демонстраційній дошці логопед переміщує його під різні предмети, спостерігаючи за можливими місцями схову, такими як під стільцем, під столом тощо. Потім діти озвучують місце розташування м'яча: "М'яч під стільцем". Запитуємо, який прийменник допомагає описати місце розташування м'яча і коли доречно використовувати прийменник "під".

10. Вправа "Підніми картку" також поєднує в собі вербальні та наочні методи: Дітям видаються картки зі схемою невеликого слова "під" (графічне

моделювання). Логопед під час розповіді виставляє картки із зображенням таких об'єктів як кущик, берізка, ялинка, пагорб на демонстраційній дошці (показ ілюстрованого матеріалу). Завдання полягає в тому, щоб як тільки буде чуто слово "під", негайно підняти картку, виконуючи дію за інструкцією.

Текст. У лісі жив Зайчик. Одного разу за ним почав погнався сірий Вовк. Але наш Зайчик виявився розумним і спритним. Як тільки Вовк починав його наздоганяти, Зайчик відразу ховався під кущик, а Вовк пробігав далі. Потім Зайчик вискакував і біг в інший бік. Знову Вовк починає його доганяти, а Зайчик раз – і під берізкою сів, потім під ялинкою, під горбочком ховався. І так Вовк жодного разу не зміг його наздогнати. Подумайте, де ховався Заєць від Вовка?

Наступна гра називається «Що Маша?». Вона використовує словесні і наочні прийоми. Дітям показують картки із зображенням одягу, а дитина перераховує назви цього одягу. Одного ранку Маша почала шукати свій одяг. Показуй, як Маша шукала, поки я читатиму вірш, піднімай картки: зі схемою для прийменника «в», якщо почувеш цей прийменник, і зі схемою для прийменника «під» якщо почувеш прийменник «під».

Текст. Шукає речі Маша, Маша-загубляша: ні в коробці немає, ні під стільцем немає; ні в шафі немає, ні під шафою; і в мішечку немає, і під ліжком не знайдеш. Ось така Маша-загубляша. Запитаймо, куди правильно складати одяг? Далі виходить одягнена лялька Маша й говорить: «Дякую, що допомогли знайти одяг». Ще Маша загубила всі свої іграшки – допоможемо їй їх відшукати. Знайди їх очима. Логопед задалегідь викладає маленькі іграшки під столом, на стільці, під стільцем, на столі, на полиці, на підлозі. Дитина знаходить іграшки і вивчає їх місцезнаходження. Дякую за допомогу Маші – вона приготувала сюрприз. Демонструються картки: зайчик під коробкою, зайчик у коробці, кошеня у шафі, кошеня під столом, кіт під ліжком тощо. Подивися на картки і назви: де кіт лежить тощо.

Гра «Кому що подарували?». Логопед показує дві ляльки. У Маші є друзі: Петро та Олеся. У них був день народження, всі подарунки склали в один мішечок. Допоможи розібрати, що подарували Олесі та Петру. Дитина дістає подарунки: сукня – це Олесі, сорочка – Петру тощо.

Гра «Зроби, не помились» полягає у виконанні інструкцій: Таня, стань перед дошкою; Ілля – перед Танею і так далі.

Дидактична гра «Знайди, де заховано» спрямована на вправляння дітей у правильному використанні прийменників *в, на, біля, під*. Розвиваються пам'ять, увага і мислення; виховується допитливість та інтерес до дидактичних ігор і вправ. Для гри потрібні шафа, стіл, ліжко та іграшки.

Хід гри. Логопед розставляє на столі іграшки та пропонує дітям розглянути їх і назвати. Потім одного з учасників виводять із кімнати, а решта обирають одну іграшку і ховають її. Логопед питає: "Куди ти сховав ведмедика (кубик, ляльку тощо)?" Дитина відповідає, наприклад, "Я сховав ведмедика в шафу (у стіл, під ліжко, за шафу тощо)." Після цього запрошують дитину-ведучого, яка знаходить іграшку та повідомляє, де вона була захована.

Дидактична гра «Сонячний зайчик» Мета: зміцнити вміння дітей використовувати прийменники *по, під, на, за*; змінювати іменники за відмінками; навчити будувати поширені та складні речення; розвивати увагу, мислення та пам'ять. Матеріал: люстерко.

Хід гри. Логопед бере люстерко та пускає сонячного зайчика. Діти стежать за промінчиком і говорять, куди біжить зайчик: "Зайчик на стіні, бігає по стелі, стрибнув на стіл, зі столу на вікно; ось він під столом, біля шафи." Потім логопед дає люстерко дитині, з'являється ще один зайчик. Гра продовжується. На запитання логопеда "Де бігає зайчик? Куди стрибнув зайчик?" діти відповідають складними реченнями: "Один зайчик бігає по стелі, а інший – по підлозі; один зайчик стрибнув на стілець, а інший – на полицю."

Дидактична гра «Для розумників і розумничок» Мета: тренувати дітей у правильному використанні прийменників у мовленні; навчити узгоджувати прийменники з різними частинами мови; розвивати увагу, пам'ять, мислення та зв'язне мовлення; виховувати допитливість.

I варіант. Хід гри. Логопед пропонує дитині послухати будь-який віршик та плеснути у долоні коли почує заданий прийменник (наприклад, "Плесни у долоньки, коли почуєш слово 'НА'.").

II варіант. Хід гри. Логопед пропонує дитині повторити речення за зразком, акцентуючи на правильному використанні прийменника. Наприклад: "Яблука лежать на столі. Клубок лежить у кошику."

III варіант. Хід гри. Логопед пропонує дитині самостійно скласти речення за картинкою з використанням прийменників. Наприклад: "Шапка лежить на шафі. Сніжинка впала на рукавичку. Квіти ростуть перед будинком. Кіт гуляє по підвіконню."

Дидактична гра «Веселий ланцюжок» Мета: навчити узгоджувати прийменники з різними частинами мови; складати речення із застосуванням прийменників; розвивати дрібну моторику пальців рук, пам'ять, увагу, мислення та уяву; виховувати допитливість.

I варіант Хід гри. Логопед пропонує дитині подивитися на картку із зображенням персонажа та описати його пригоди. Наприклад: "Лосяш дивиться у телескоп. Бараш сидить на гойдалці. Крош перестрибує через паркан."

II варіант Хід гри. Логопед запрошує до гри 2-3 дітей, кожному дається фішка. Діти по черзі кидають кубик і, залежно від кількості ходів, ставлять фішку під сюжетною картинкою та описують її (сюжетні картинки розташовані одна за одною).

Наводимо декілька прикладів конспектів логопедичних занять.

Тема: Прийменник «за» та його значення.

Мета: уточнення семантики та функціонального застосування прийменника «за».

Завдання: 1. Корекційно-освітні:

- Ознайомити дітей із лінгвістичним поняттям «прийменник» та розкрити специфічне значення прийменника «за» через відповідну схему.

- Навчити виділяти прийменник «за» у мовленні шляхом практичних завдань.

2. Корекційно-розвивальні:

- Формувати глибше розуміння семантичної ролі прийменника «за».

- Розвивати навички правильного використання прийменника «за» у мовленні шляхом побудови речень.

- Розвивати когнітивні процеси, такі як увага, пам'ять, мислення.

- Працювати над просторовим орієнтуванням через практичні вправи.

- Сприяти розвитку координації рухів відповідно до змісту текстів.

3. Корекційно-виховні:

- Формувати посидючість, інтерес до навчальних занять та створювати позитивну емоційну атмосферу.

Обладнання: демонстраційна панель, набір тематичних фігурок (дерево, пень, кущ, ялинка, гриб, колода, лисиця), сюжетні зображення персонажів казки «Ріпка», картка зі схемою прийменника «за».

Хід заняття.

1. Організаційний момент: На початку заняття логопед привертає увагу дітей до їх емоційного стану:

- Вітаю вас, діти! Як ви себе сьогодні відчуваєте? Чи готові до цікавої казки? Зробимо заняття яскравим і пізнавальним!

2. Основна частина заняття: Ознайомлення з прийменником «за»: Логопед надає теоретичний та графічний матеріал для вивчення прийменника:

- Діти, сьогодні ми відкриємо для себе нове маленьке слово – прийменник «за». Ось картка із його схемою. Перегляньте: кружечок знаходиться позаду квадратики. Ми скажемо: «Кружечок за квадратиком». Повторіть усі разом це речення.

Практична гра «Хованка». Діти активно взаємодіють із символікою прийменника у контексті казкового сценарію:

- До нас завітала лисичка-сестричка! Вона хоче грати з вами у хованки. Лисичка буде ховатися, а ваше завдання – скласти речення та сказати, за чим вона сховалась (наприклад, «Лисиця сховалась за деревом»). Запитання для перевірки:

- Яке слово допомогло нам визначити місцезнаходження лисиці?

- Коли ми використовуємо прийменник «за»?

Вправа «Ріпка». Персонажі казки виставляються у випадковому порядку. Завдання:

- Діти, пригадайте назву казки. Чи правильно персонажі розташовані? Виконайте перестановку героїв, чітко промовляючи речення з прийменником «за» (наприклад, «Мишка за кішкою», «Кішка за Жучкою»).

Фізкультхвилинка: Мета – активізація фізичної активності через просторове орієнтування:

- Усі разом виконуємо рухи згідно з текстом розминки: імітація збору фруктів, рубки дров, стрибки, мотивуємо дітей рухатися активно.

Побудова речень за сюжетними малюнками: діти складають речення, використовуючи прийменник «за» у відповідності до запропонованих зображень.

3. Підсумок заняття: У фіналі заняття забезпечується рефлексивна робота:

«Що таке прийменник?»

Мета:

Корекційно-навчальні цілі:

- Сформувати навички правильного використання прийменників «за» та «біля» у мовленні;

- Розвивати увагу, пам'ять і мислення;
- Покращувати орієнтування у просторі;
- Вдосконалювати координацію рухів відповідно до тексту.

Корекційно-виховні цілі:

- Виховувати посидючість, інтерес до занять, контроль мовлення.

Обладнання: картки зі схемами прийменників «за» та «біля», сюжетні картинки, іграшки.

Хід заняття:

1. Організаційний момент:

- Доброго дня, діти! Як у вас настрій сьогодні? Подивіться на мене, давайте посміхнемося один одному.

2. Основна частина заняття:

- Сьогодні ми дізнаємося про маленькі слова – прийменники «за» та «біля», і навчимося їх розрізняти.

- Прийменник «біля» використовуємо тоді, коли предмет знаходиться поруч із чимось. Демонстрація картки зі схемою прийменника «біля». Діти розглядають та запам'ятовують зображення.

Розвиток мовлення та орієнтування у просторі – важлива складова логопедичних занять. У цій програмі для дітей акцент зроблено на

ознайомленні з прийменниками «біля», «за» та «під», а також на формуванні навичок їх використання у мовленні.

На занятті з прийменником «біля» діти вчаться правильно описувати розташування предметів у просторі. Логопед показує картку, де кружечок знаходиться поруч із квадратом, пояснюючи, що це схема прийменника «біля».

У грі «Кошеня та собака» діти виконують завдання за інструкціями, наприклад, ховати іграшки одну за одною або ставити поруч із іншими предметами, а потім самостійно описувати дії.

Фізична хвилинка включає рухи, які також активізують увагу та координацію.

Заняття з прийменником «за» доповнює попередню тему. Логопед демонструє картку, де кружечок розташований позаду квадрата. Діти оволодівають вмінням описувати позицію предметів за допомогою цього прийменника.

Складання речень за сюжетними малюнками допомагає закріпити навички у ігровій формі. На підсумковому етапі обговорюється, що означають згадані прийменники, і діти діляться своїми враженнями та складнощами, якщо такі виникли.

Навчальна програма переходить до знайомства з прийменником «під». Логопед пояснює, що цей прийменник використовується, коли предмет знаходиться знизу від іншого. Демонструється відповідна картка зі схемою: кулька розташована нижче іншого об'єкта. Діти запам'ятовують зображення та спільно обговорюють його значення.

У завданнях передбачені різні формати роботи: розміщення предметів у зазначених місцях, складання речень, фізична активність та швидка реакція на запитання-відповіді. Вся робота спрямована на розвиток мовлення, уваги, мислення та просторової уяви.

Обладнання заняття включає наочні матеріали: схеми, зображення меблів, іграшки та сюжетні малюнки. Завдяки цікавим вправам та інтерактивному підходу у дітей формуються мовленнєві навички, а також інтерес до навчання.

Вправа "Куди закотився м'яч?".

М'яч цілий день стрибає: через лави, пні, кущі та квіти. Що це за іграшка, діти? Так, це м'яч. Цей м'яч не простий, а дуже рухливий та невгамовний. Погляньте, де він зараз: під стільцем, під столом і т.д. На демонстраційному щиті логопед переміщує м'яч під різні предмети: стілець, стіл, шафу, ліжко тощо. А тепер спробуйте сказати, де він ховається. Логопед ховає м'яч, а діти складають речення: "М'яч під стільцем" і так далі. Який прийменник допомагає вказати місце схованки м'яча? Це прийменник "під". Коли використовуємо цей прийменник? Ми його застосовуємо, коли предмет знаходиться нижче іншого предмета.

Вправа "Підніми картку" Дітям озвучують речення з прийменником "під". Логопед розміщує картки із зображенням рослин на демонстраційному щиті. Як тільки ви почуєте слово "під", одразу піднімайте картку.

Текст. Жив-був у лісі Зайчик. Одного разу його погнався Сірий Вовк. Але наш Зайчик був розумний і спритний. Як тільки Вовк наближався, Зайчик швидко ховався під кущик, а Вовк пробігав повз. Зайчик вискакував та біг в інший бік. Вовк знову наздоганяє Зайця. А той швиденько під березку залягає, а потім під ялинку, під пагорб. Вовк так і не зміг наздогнати Зайчика. Куди ховався Заєць від Вовка?

Фізкультхвилинка: Їжачок прогулювався по лісі (ходьба на місці) з шубкою з голок. Ніс багато грушок (нахиляємо тулуб в сторони), і боки у нього заболіли. Раз, два, три, чотири, п'ять! (стрибаємо). Він зупинився відпочити. Їжачок піклувався про маленьких діточок (вправи для кистей рук), чарівних,

непосидючих, милих та колючих. Десять, дев'ять, вісім, сім! (стрибаємо) Він ніс їм грушечки!

Складання речень за сюжетними малюнками: Дітям показують сюжетні малюнки. Логопед пропонує скласти за ними речення.

Підсумок заняття: З яким прийменником ми сьогодні ознайомились? З прийменником "під". Що означає прийменник "під"? Коли предмет розташований нижче іншого предмета. Що вам найбільше сподобалося на занятті? Що здалося важким?

Тема: Прийменники "в", "під".

Мета: диференціація прийменників "в" та "під".

Завдання:

- навчити розрізняти прийменники "в" та "під";
- виділяти прийменники "в" та "під" у мовленні;
- закріпити використання іменників з узагальнюючим значенням: "одяг".

Корекційно-розвивальні завдання:

- Вчити дитину розуміти значення прийменників «в» та «під».
- Формувати навички правильного використання цих прийменників у

мовленні.

- Розвивати зорову і слухову увагу, а також зорову пам'ять.
- Удосконалювати просторову орієнтацію.
- Покращити координацію рухів відповідно до тексту занять.

Корекційно-виховні завдання:

- Сприяти вихованню посидючості та зацікавленості до занять.
- Розвивати вміння контролювати власне мовлення.

Матеріали для заняття: предметні картинки, велика лялька, іграшкові персонажі Марічка та Петро, ліжко, шафа, стілець, коробка, мішечок, одяг для

ляльок, дрібні речі, ширма, картки зі схемами прийменників «в» і «під», сюжетні картинки.

Хід заняття:

1. Організаційний момент - Вітаю! Як ти сьогодні відчуваєшся? Подивись на мене: давай подаруємо один одному посмішку!

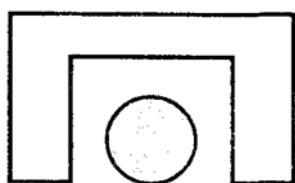
2. Основна частина заняття.

Сьогодні ми дізнаємося про дві маленькі, але дуже важливі слова – прийменники «в» та «під». Ми навчимося їх розрізняти та правильно використовувати.

- Прийменник «в» допомагає нам вказати що предмет знаходиться всередині чогось. Логопед демонструє картку зі схемою прийменника «в», яку дитина уважно розглядає і запам'ятовує.

- Подивись на картинку: кружок знаходиться всередині квадрата. Тобто він у квадраті. Це і є схема прийменника «в».

- А ти пам'ятаєш, коли ми використовуємо слово «під»? (Відповідь: це тоді, коли предмет знаходиться нижче іншого предмета). Логопед показує картку зі схемою прийменника «під», пояснюючи його значення.

До нас у гості завітала Маша-загубляша. Ввечері вона роздягалася, розкидаючи одяг навкруги. (Ховає ляльку за ширму.)

Гра «Що Маша?». (Роздає картки із зображенням одягу.) Дитина називає предмети одягу. Вранці Маша почала шукати свій одяг. Покажи, як Маша шукала одяг. Я читатиму вірш, а ти піднімай картки: зі схемою прийменника «в», якщо почуєш його, і зі схемою «під», коли чутимеш «під». Маша шукає речі, Бо Маша – загубляша. І в коробці немає, І під стільцем немає, І в шафі

немає, І під шафою немає, І в мішечку нема, І під ліжком нема. Ось така Маша, Маша-загубляша.

Куди потрібно складати одяг? (На вечір варто скласти одяг на стільці чи повісити у шафу). Повертається одягнена лялька Маша. Дякую за допомогу у пошуку одягу.

Ще Маша-загубляша загубила всі свої іграшки. Давай допоможемо їй їх знайти. Подивися навколо. (Логопед заздалегідь кладе іграшки під столом, на стільці, під стільцем, на столі, на полиці, на підлозі.) Дитина знаходить іграшки і визначає їх місце перебування. Дякую за допомогу.

Маша підготувала сюрприз (роздає картки із зображеннями: зайчик під коробкою, зайчик в коробці, кошеня в шафі, кошеня під столом, кіт під ліжком тощо). Подивися на свої картки. Що на них намальовано? (У мене намальований кіт.) Кіт де знаходиться? (Кіт лежить під столом) і так далі. Які прийменники допомогли розповісти, хто де знаходиться? (Прийменники «під», «в»).

Коли ми використовуємо прийменник «під»? (Коли предмет розташований під іншим предметом.)

Коли ми використовуємо прийменник «в»? (Коли предмет знаходиться всередині іншого предмета.)

Фізхвилинка: Прилетіли журавлі (помахати руками, як крилами). І великі, і малі (руки вгору, руки вниз). Сіли собі на ріллі (присісти). Заспівали: "Тра-ра-рі" (встати). Де журавка ходила – там пшениця виросла, де журавель ходив – там ячмінь вродив. (Логопед показує дитині дві ляльки.)

Лялька має друзів Петра та Марічку. У них було день народження, і вони отримали подарунки. Але всі подарунки поклали в один мішок. Давай допоможемо розібрати, які подарунки призначені Марічці, а які – Петру. (Дитина дістає подарунки.)

Підсумок заняття: З якими прийменниками ми познайомилися сьогодні? (З прийменниками «в», «під»). Що означає прийменник «під»? (Предмет знаходиться під іншим предметом.) Що означає прийменник «в»? (Предмет знаходиться всередині іншого предмета.) Що тобі найбільше сподобалося на занятті? Що здалося найважчим? Чи зміг ти виконати всі завдання? Лялька хоче подарувати тобі розмальовку на тему «Одяг».

Тема: Прийменник «з».

Мета: уточнення значення прийменника «з».

Завдання: Корекційно-освітні:

- Ознайомити дітей із терміном «прийменник», із значенням прийменника «з» та його схемою.

- Навчити виділяти прийменник «з» у мовленні.

Корекційно-розвивальні:

- Формувати чітке розуміння значення прийменника «з».

- Відпрацьовувати навички правильного використання прийменника «з» у мовленні та складанні речень.

- Розвивати увагу, пам'ять і мислення.

- Покращувати орієнтування у просторі.

- Сприяти розвитку координації рухів відповідно до тексту.

Корекційно-виховні:

- Виховувати здатність зосереджуватись і посидючість під час заняття.

- Залучати дітей до активної участі, стимулюючи інтерес до навчального процесу.

Обладнання: сюжетні картинки, картка зі схемою прийменника «з», іграшки (лисиця, ведмідь, білка, пташка, м'яч тощо), загадки, персонажі казок, ромашка із завданнями на кожній пелюстці, посилка.

Хід заняття 1. Організаційний момент.

- Привітання: Добрий день, діти! Який у вас сьогодні настрій? Подивіться на мене і подаруйте один одному щиру посмішку.

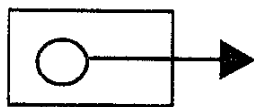
Після цього всі сідають.

- Проінформувати про тему заняття: Сьогодні я розповім вам казку про маленькі, але дуже важливі слова – прийменники. Послухайте її уважно.

2. Основна частина заняття.

- Ознайомлення з прийменником «з»: Сьогодні ми разом відкриємо маленьке слово – прийменник «з». Його використовують, коли предмети знаходяться всередині чогось, а потім рухаються назовні чи їх дістають.

- Демонстрація схеми: Учитель показує картку зі схемою прийменника «з». Діти уважно розглядають зображення та намагаються його запам'ятати.

Бачите цю чорну стрілочку? Вона вказує, що кулька або рухається з місця, або її звідти дістають. Ми називаємо це: "кружечок дістають з кубика". Це схема прийменника "з".

Гра "Що в коробці".

- Незнайко надіслав нам посилку, в якій багато цікавого. Хотите дізнатися, що там?.

- Я дістала з коробки лисицю та інші речі.

- Яке маленьке слово-прийменник я вимовила? (прийменник "з").

- Коли ми використовуємо прийменник "з"? (Ми кажемо "з", коли предмети знаходяться всередині чогось і звідти рухаються або їх дістають).

Гра "Загадки Незнайки".

- Незнайко також надіслав загадки. Якщо відгадаєте їх, зявиться герой казки. Ой, набридло на віконці все на сонечку сидіти. Я візьму і покочуся, щоб побачити весь світ. (Колобок)

Сидить дівчина в корзині на ведмежій спині. А чому ж вона сховалась, до ведмедя не призналась? (Маша)

Маленьке, сіреньке, біди наробило, щось біле кругленьке хвостиком розбило. Сумує бабуся і плаче, дідусь витирає сльозу, а курочка кудкудаче: "Я вам не просте, а золоте знесу!" (Курочка Ряба)

Підробив він голосок, став малим співати. Здогадались вони: Вовк – не наша мати. (Вовк і семеро козенят)

З яких казок прийшли ці герої? (Діти складають речення з прийменником "з").

Фізхвилинка: Сірий котик міцно спав, навіть пісню не співав. Та, нарешті, прокинувся і довкола обдивився. Став смачненько потягатись і чистенько вмиватись.

Гра "Ромашка".

- Незнайко надіслав гру "Ромашка". Давайте зіграємо в неї. На звороті кожної пелюстки "ромашки" намальована предметна картинка. Дитина відриває пелюстку і складає речення зі словом-назвою цієї картинки та прийменником "з".

Підсумок заняття:

- Що таке прийменник? (Прийменник – це маленьке слово).
 - З яким прийменником ми сьогодні ознайомилися? (З прийменником "з")
 - Що означає прийменник "з"? (Предмет знаходиться всередині чогось і звідти рухається або його дістають).
 - Що вам найбільше сподобалося на занятті?
 - Що вам здалося важким на занятті?
- Чи впоралися ви з усіма завданнями?

Тема: Прийменник «перед».

Мета: уточнити значення прийменника «перед».

Завдання: Корекційно-освітні завдання:

- Ознайомлення з семантикою прийменника «перед» та його графічним зображенням.

- Навчання виявленню та використанню прийменника «перед».

Корекційно-розвивальні завдання:

- Формування розуміння значення прийменника «перед».

- Оволодіння навичками правильного використання прийменника «перед» у реченнях.

- Розвиток таких когнітивних процесів, як увага, пам'ять і мислення.

- Покращення просторового орієнтування.

- Удосконалення координації рухів у відповідності до поданого тексту.

Корекційно-виховні завдання:

- Формування мотивації до навчання та наполегливості у досягненні цілей.

Обладнання: сюжетні ілюстрації, картка зі схемою використання прийменника «перед», іграшки, тематичні картинки.

Хід заняття:

1. Організаційний момент:

- Доброго дня, діти! Як ваш настрій сьогодні? Подивімося один на одного і почнемо з дружньої усмішки. Сідайте, будь ласка.

2. Основна частина заняття:

- Сьогодні ми більш детально розглянемо маленьке, але значуще слово – прийменник «перед». Використовуємо його для опису об'єктів, розташованих попереду чогось іншого.

Демонстрація картки зі схемою прийменника «перед». Учні уважно досліджують зображення.

- Подивіться уважно на цю картку: кружок розміщений перед квадратом. Це і є схема прийменника «перед». Про те ж саме можемо сказати: квадрат перед кружком. (Повторення дітьми речення).

Гра "Зроби правильно, не помились":

- Сподіваюсь, вам сподобається гра під назвою "Зроби правильно, не помились". Таня, встань перед дошкою. Ігор, займи місце перед Танею і так далі.

Гра "Вгадай за підказкою":

- На столі є різноманітні іграшки. Ми зіграємо у гру: я загадуватиму об'єкт на столі, а ви його вгадуватимете. Наприклад, предмет розташований перед кубиком, або іграшка перед автомобільчиком тощо.

Завдання на виконання:

Таня, постав ляльку перед ялинкою. Де саме знаходиться лялька?

Микита, поклади м'яч перед машинкою. Куди ти поклав м'яч? Катя, розмісти піраміду перед кубиком. Де зараз стоїть піраміда? І так далі.

- Яке слово допомогло нам описати місце розташування предметів?
(Прийменник «перед»)

- У яких ситуаціях ми використовуємо прийменник «перед»? (Коли предмети попереду чогось).

Фізкультхвилинка: Хмарка сонечко закрила (закривають обличчя руками), Слізки срібні впали. Зберемо їх серед трави (присідання), Вивчаємо рухи як зайчатка (стрибки), Полетимо як пташенята (махання руками, як крилами).

Складання речень за поданими ілюстраціями: Дітям дають дві опорні картинки і пропонується скласти речення з використанням прийменника «перед».

Тема: Диференціація прийменників «за» і «перед»

Завдання:

Корекційно-освітні:

- уточнити значення прийменників «за» та «перед»;
- навчити розрізняти прийменники «за» і «перед»;
- допомогти дітям виділяти ці прийменники у мовленні.

Корекційно-розвивальні:

- сформувати навички правильного використання прийменників «за» і «перед» у мовленні;
- розвивати зорову та слухову увагу, а також зорову пам'ять;
- сприяти орієнтуванню у просторі;
- тренувати координацію рухів у відповідності до тексту чи завдань.

Корекційно-виховні:

- виховувати посидючість та інтерес до заняття;
- формувати мовленнєвий самоконтроль у дітей.

Обладнання: сніжинки зі схемами прийменників «за» і «перед», картки-схеми, сюжетні картинки, іграшки та різні предмети.

Хід заняття:

1. Організаційний момент:

- Привіт, діти. Сьогодні у нас особливе заняття. До нас завітали гості, давайте привітаємо їх теплими посмішками. У вас гарний настрій? Поділіться ним один з одним – це зробить початок нашого заняття ще приємнішим.

- Скоро яке свято, діти? Ви знаєте, що перед Новим роком трапляються дива? У нас сьогодні теж є сюрприз – дві сніжинки прилетіли на заняття.

І вони не прості, а чарівні! Погляньте, що на них зображено (діти розглядають сніжинки зі схемами прийменників).

2. Основна частина заняття:

- Наші маленькі сніжинки хочуть познайомити вас із ще меншими словами – прийменниками «за» і «перед». Вони хочуть навчити вас правильно їх використовувати і не плутати.

- Спочатку поговоримо про прийменник «за». Коли ми кажемо «за»? (Наприклад, коли щось знаходиться позаду іншого предмета.) Демонструється картка з схемою прийменника «за».

- Ось приклад: кружечок знаходиться за квадратиком. Ми скажемо: кружечок за квадратиком. Що це за схема? Це схема для прийменника «за»! Повторіть разом: кружечок за квадратиком.

- А як ми використовуємо прийменник «перед»? Ми кажемо його тоді, коли щось знаходиться попереду іншого предмета. Демонструється картки зі схемою прийменника «перед».

- Тут кружечок знаходиться попереду квадратика. Ми скажемо: кружечок перед квадратиком. Це схема для прийменника «перед». Повторіть за мною: кружечок перед квадратиком.

Гра «Вгадай, що це»: - Сніжинки хочуть трохи погратися з вами! Ось вони принесли багато іграшок. Готові до загадок? На столі перед вами лежать предмети.

- Зараз я загадуватиму якийсь предмет на столі, а ваша задача – його відгадати. Наприклад: ця річ лежить за настільною лампою. Давайте спробуємо! За настільною лампою є три предмети – що саме я загадала? (Можуть бути відповіді дітей: "Це мишка?")

– Ні, але моя загадка трохи точніше: за настільною лампою перед книгою. («Ах! Це окуляри!»). Потім завдання змінюється – діти самі пропонують свої

загадки, а ви розставляєте предмети по-новому для підготовки наступного раунду гри.

"Фізхвилинка" була спрямована на розвиток рухових та мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку. Діти імітували рухи журавлів, піднімали руки вгору і вниз, присідали та співали, що допомогло їм у інтерактивній формі удосконалювати координацію та емоційне вираження.

Гра "Підстав картинку", де дітям було запропоновано поєднати сюжетні картинки з відповідними схемами прийменників. На дошці були розміщені схеми, а у логопеда знаходились відповідні картки. Діти створювали речення, використовуючи прийменники "перед" і "за", після чого зіставляли картинки з передбаченими схемами.

Завершення заняття передбачало підсумок: обговорювалось, з якими прийменниками працювали, їх значення, а також діти ділилися своїми враженнями щодо складності виконаних завдань.

Весь процес мав чітку структуру: організаційний момент, знайомство з новим матеріалом, фізичні руханки, закріплення лексики і підведення підсумків.

Логопедичні заняття включали ігри та вправи на розуміння та використання прийменників. Після кожного заняття вихователі продовжували закріплення здобутих знань у повсякденній діяльності дітей та в інших навчальних моментах, надаючи їм рекомендації з добору ігор і вправ.

Ігрові методи виявилися найефективнішими для розвитку навичок розуміння і використання прийменників у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня. Вони відповідають віковим особливостям дошкільників, стимулюють інтерес та позитивно впливають на мотивацію до активного використання мовлення.

Навчання правильному використанню прийменників займає ключове місце у формуванні мовленнєвої компетенції дошкільників, підготовці їх до подальшого навчання у школі.

Ігровий підхід дозволяє не лише урізноманітнити заняття, але й сприяє закріпленню правильного використання прийменників. Через поступове ускладнення дидактичних завдань забезпечується доступність матеріалу та допомога в усвідомленні граматичних зв'язків, що передають прийменники.

Систематична робота над правильним використанням прийменників разом з емоційно насиченим поданням матеріалу та різноманітними методами забезпечить дітям формування граматично правильного мовлення.

Висновки до розділу

Мета цієї частини дослідження полягала у виявленні та описі особливостей розуміння та використання прийменників дошкільниками, які мають загальний недорозвиток мовлення III рівня.

У дослідженні брали участь десятеро дітей старшої групи з відповідним логопедичним висновком.

Дослідження складалося з двох блоків завдань: перший блок містив п'ять завдань і був спрямований на вивчення використання прийменників, а другий блок із трьома завданнями перевіряв їх розуміння.

Дослідження проводилися індивідуально вранці у формі співбесіди.

Головними завданнями навчання було уточнення просторового розташування предметів, виражених прийменниками, розвиток умінь використовувати їх у мовленні та виявлення методів для формування цих навичок.

Процес засвоєння прийменників розбивався на етапи. На першому етапі уточнювалося розуміння дітьми просторового положення предметів і виділялися конкретні прийменники.

Другий етап включав введення прийменників у активне мовлення дітей через складання речень, схем та текстів. Кожен прийменник відпрацьовувався окремо, а під час вивчення їх значення діти переходили до етапу їх активного використання. Прийменники вимовлялися чітко, з акцентуванням інтонації, і позначалися графічними схемами.

Для залучення уваги використовувалися пояснення, питання, а діти повторювали мовленнєвий зразок різними способами.

Заняття мали структуровану форму: організаційний момент, подачу нового матеріалу, фізкультпаузи, закріплення лексики та підбиття підсумків. Логопедичні заняття включали ігри та вправи як на розуміння, так і на використання прийменників.

Після кожного заняття вихователі закріплювали знання дітей у повсякденному житті та на інших заняттях, використовуючи рекомендації щодо вибору ігор та вправ.

Одним з найефективніших методів є ігровий підхід, оскільки він відповідає віковим особливостям дітей, викликає інтерес до навчання, збагачує мотиви мовленнєвої активності та створює позитивний емоційний фон.

Навчання правильному використанню прийменників відіграє важливу роль у формуванні мовленнєвої компетенції дошкільників та їх підготовці до школи. Поступове підвищення складності завдань через дидактичні ігри забезпечує доступність матеріалу та допомагає усвідомити граматичні відносини, виражені прийменниками. Цілеспрямована робота із застосуванням різноманітних методів забезпечить у дітей із загальним недорозвитком мовлення сформованість граматично правильного мовлення.

Висновки

Виявлені під час аналізу наукових джерел дані свідчать, що діти із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) значно запізнюються у засвоєнні лексико-граматичної складової мовленнєвої діяльності порівняно із ровесниками з нормотиповим розвитком.

Одним з фундаментальних аспектів цього процесу є опанування прийменникових конструкцій, яке часто супроводжується стійкими помилками у їх розумінні та використанні.

Основними причинами таких порушень виступають: недостатня сформованість комплексу зорово-просторових функцій та операцій, включаючи різні форми та рівні відображення просторової інформації, оптико-просторовий гнозис і праксис, а також симультанні функції. До цього додаються проблеми зі зниженням рівня аналітико-синтетичних і мнестичних процесів.

Констатувальна частина дослідження мала на меті визначення та опис особливостей розуміння і використання прийменників дошкільниками із ЗНМ III рівня.

Експериментальна група складалася з 10 дітей старшої групи дошкільного віку, які відповідно до логопедичного висновку мали загальний недорозвиток мовлення III рівня. Процедура обстеження включала два блоки завдань. Перший блок досліджував навички використання прийменників, що включав п'ять завдань. Другий блок був спрямований на вивчення розуміння прийменникових конструкцій, для чого було запропоновано три завдання.

Проведення дослідження велося індивідуально у ранковий час, перед основними заняттями, у формі співбесіди.

Експериментальне навчання ставило за мету уточнення розуміння просторового розташування предметів, вираженого прийменниками, розвиток

навичок активного використання прийменників у мовленні, а також формулювання ефективних підходів до навчання дітей із ЗНМ III рівня.

Типовими граматичними помилками при засвоєнні прийменників у дітей старшого дошкільного віку були пропуски або заміна прийменників, неправильне використання відмінкових закінчень іменників разом із прийменниками, а також семантичні заміни просторових прийменників.

Також часто спостерігалися помилки у побудові речень через неправильний порядок слів та прийменниково-відмінкових конструкцій. Фактори, які зумовлюють такі помилки, включають труднощі орієнтації у просторі, семантичну багат шаровість і неоднорідність значень прийменників, що іноді виявляються незрозумілими для дітей, відсутність систематичного методичного підходу до збагачення мовлення прийменниковими формами, а також обмеженість словникового запасу прийменників.

Особливості засвоєння прийменників досліджувалися поетапно. На першому етапі були виконані завдання, спрямовані на уточнення розуміння дітьми просторового розташування предметів, позначених конкретними прийменниками, а також на розпізнавання та диференціацію заданих прийменників серед ряду інших варіантів.

Другий етап – інтеграція прийменників у активне мовлення дітей. Кожен прийменник опрацьовувався окремо. Спочатку дітей навчали розуміти значення прийменників, а потім переходили до другого етапу – використання їх у власному мовленні.

Прийменники вимовлялися повільно, чітко, з акцентом за допомогою інтонації. Мовленнєвий зразок був зрозумілим як за змістом, так і за формою. Кожен прийменник візуалізувався графічною схемою. Для акцентуації уваги дітей до зразка надавалися пояснення, вказівки та запитання. Потім дітям пропонувалося повторити запропонований мовленнєвий зразок.

Використовувалися різні способи повторення: за логопедом, за іншими дітьми, спільне повторення логопеда та дітей (хором). Повторення не було примусовим чи механічним, а подавалося як захоплива діяльність.

Заняття мали чітку структуру: організаційний момент, подача нового матеріалу, фізкультхвилинка, закріплення лексичного матеріалу та підбиття підсумків.

На логопедичних заняттях використовувалися ігри та вправи, що сприяли як розумінню, так і використанню прийменників. Після кожного логопедичного заняття вихователі закріплювали набутий матеріал у повсякденному житті дітей та на інших заняттях. Вихователям групи надавали рекомендації з вибору ігор та вправ з прийменниками.

Ефективним у цій роботі є використання ігрових методів, адже вони відповідають віковим особливостям дітей, викликають інтерес до діяльності, збагачують мовленнєві мотиви та створюють позитивну емоційну атмосферу.

Навчання дітей правильно використовувати прийменники важливе для формування мовленнєвої компетенції дошкільника та його подальшого навчання у школі.

Поступове ускладнення навчальних завдань у дидактичних іграх забезпечує доступність матеріалу та допомагає зрозуміти граматичні зв'язки, які передаються прийменниками.

Цілеспрямована робота над правильним вживанням прийменників разом із емоційно насиченим поданням матеріалу, різноманітністю методів і засобів сприятиме розвитку граматично правильного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення.